

H.Ə.MURADZADƏ

baş müəllim

e-mail: hmehraliyeva@yahoo.com

:<https://orcid.org/0009-0006-1221-6732>

Azərbaycan Dillər Universiteti

(Bakı şəh., R.Behbudov küç., 134)

10.62021/0026-0028.2024.4.058

ÜSLUBİ TƏDQIQATLARDA YENİ YANAŞMALAR VƏ METODLAR

Xülasə. Üslubi tədqiqatlar sahəsində son illərdə inkişaf etdirilmiş yeni yanaşmalar və metodlar daha dərin və obyektiv təhlillərin aparılmasına imkan vermişdir. Korpus dilçilik, kompüterləşdirilmiş üslub analizi, duyğu analizi və vizual üslubun öyrənilməsi kimi yeni metodlar stilistika tədqiqatlarını daha zəngin və geniş bir sahəyə çevirmişdir. Bu yeni yanaşmaların tətbiqi həm elmi, həm də ədəbi tədqiqatların irəliləməsinə əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verəcəkdir. Lakin bu metodların tətbiqində qarşılaşılan çətinliklər və məhdudiyyətlər də nəzərə alınmalı, metodologiyaların daha da təkmilləşdirilməsi üçün yollar axtarılmalıdır. Üslubi tədqiqatlarda yeni yanaşmalar və metodlar mətnlərin və nitqin üslubi xüsusiyyətlərini daha dərin və geniş şəkildə öyrənməyə imkan verir. Bu yanaşmalar ədəbiyyatın və dilin müxtəlif üslubi tərəflərini anlamaq üçün dərinlən təhlil alətləri təqdim edir. Yeni metod və yanaşmalar stilistika tədqiqatlarının gələcək inkişafına və yeni tədqiqat istiqamətlərinin formalaşmasına töhfə verəcəkdir.

Açar sözlər: dilin aspektləri, yazı üslubu, sentiment analizi, ikonik üslub, vizual üslub, texnoloji yanaşmalar, obrazlı üslub

Üslubi tədqiqatlar, dilin müxtəlif aspektlərini və yazı üslubunun formalarını araşdıran bir sahə olaraq, ədəbi və elmi təhlillərin əsas alətlərindən biridir. Bu sahə, dilin ifadə imkanlarını və müəlliflərin üslub seçimlərini araşdıraraq, mətnlərin dərin mənalərini ortaya qoyur. Son illərdə, üslubi tədqiqatlarda bir sıra yeni yanaşmalar və metodlar inkişaf etdirilmişdir. Bu məqalə, bu yenilikləri və onların tətbiq sahələrini nəzərdən keçirir.

1. Üslubi tədqiqatların ənənəvi yanaşmaları. Əvvəlcə, üslubi tədqiqatlarda ənənəvi yanaşmaların nə olduğunu qısa şəkildə xatırlamaq faydalıdır. Üslubun təhlili adətən dilin leksik, sintaktik və morfoloji strukturlarına diqqət yetirir. Ənənəvi üslubi tədqiqatlarda yazının dilindəki özünəməxsus xüsusiyyətlər, söz seçimləri, cümlə quruluşu və təkrarlamalar üzərində dayanılır. Bu yanaşmalar yazının üslubunun xarakteristikalarını müəyyən etmək məqsədini güdür.

2. Yeni yanaşmalar və metodlar. Son illərdə üslubi tədqiqatlarda bir çox yeni metod və yanaşmalar inkişaf etmişdir. Bunlar arasında dilin istifadəsinin daha mürəkkəb aspektlərini aşkar etməyə imkan verən statistik və texnoloji yanaşmalar da yer alır.

a) Korpus lingvistikası

Korpus lingvistikası, dilin böyük miqdarda nümunələr əsasında təhlilini aparmağa imkan verir. Bu yanaşma, üslubi tədqiqatlarda müəyyən bir yazının və ya dövrün dilini analiz etmək üçün çox faydalıdır. Korpus lingvistikası vasitəsilə, müəyyən bir müəllifin yazılarında ki söz və ifadələrin tezliyini, istifadəsini və kontekstini analiz edərək, üslub haqqında daha dəqiq nəticələr əldə etmək mümkündür. Bu metod dilin daha əvvəl müşahidə edilməmiş xüsusiyyətlərini üzə çıxarmağa imkan verir.

b) Kompüterləşdirilmiş üslub analizi

Son dövrlərdə kompüterləşdirilmiş üslub analizi metodları daha çox populyarlaşmışdır. Bu metodlar, yazının qrammatik strukturlarını və stilistik xüsusiyyətlərini rəqəmsal vasitələrlə analiz etməyə imkan verir. Yazılı mətnlərdəki təkrarlanan frazalar, cümlə uzunluqları, lüğət

və sintaktik quruluşlar kimi üslub xüsusiyyətləri, proqramlar vasitəsilə daha sürətli və dəqiq təhlil edilə bilər. Məsələn, stilometrik alətlərdən istifadə edərək bir müəllifin üslubunun müəyyən olunması mümkündür.

c) Sentiment analizi

Son zamanlarda, üslubi tədqiqatlarda “sentiment analizi” kimi yeni metodlar da istifadə olunur. Bu metod yazılı mətnin emosional və psixoloji tonunu analiz etməyə yönəlmişdir. Müəllifin yazılarındakı emosional yüklənməni təhlil edərək, yazının hansı duyğu və hissləri oyatdığı müəyyən edilə bilər. Bu yanaşma, xüsusən ədəbi əsərlərin və ya müxtəlif dövrlərdəki siyasi və sosial yazıların təhlilində əhəmiyyətli rol oynayır.

3. Diskurs analizi. Diskurs analizi, mətnlərin və nitqin geniş kontekstlərini öyrənir. Bu yanaşma, ideologiya və güc münasibətlərini təhlil edir. Diskurs-analiz, müxtəlif növ mətnlərin və ifadələrin insanların danışdığı fəaliyyəti məhsulları kimi ictimai-siyasi şəraitdə və mədəni-tarixi şəraitdə interpretasiya edilməsi üçün analitik metodların toplusudur [10]. Belə tədqiqatların tematik, predmetli və metodik xüsusiyyətlərini “diskurs” anlayışı vurğulayır. Diskurs sosial baxımdan şərtlənmiş və mədəniyyətə görə sabitləşmiş qaydaların rəşional təşkil olunmuş sistemi və danışığı fəaliyyətinin strukturunda ayrı-ayrı ifadələrin qarşılıqlı əlaqəsidir. Bu anlayış T.A. van Deykin tərəfinə əsaslanır: “Geniş mənada diskurs, dil formasının, mənanın və hərəkətin mürəkkəb birliyidir ki, ən yaxşı şəkildə kommunikativ hadisə və ya kommunikativ akt anlayışı ilə xarakterizə oluna bilər” [4, s. 58]. Diskurs-analiz, müstəqil elmi bilik sahəsi kimi 1960-cı illərdə Fransada dilçilik, tənqidi sosiologiya və psixanalizin strukturalist ideologiyasının ümumi inkişaf tendensiyaları çərçivəsində birləşməsi nəticəsində yaranmışdır. Bu istiqamətin əsasını qoyanların, yəni E.Benvenist, L.Althusser, R.Jakobson, R.Barthes, J.Lacan və başqalarının işlərində F. de Saussurenin təklif etdiyi dil (bax: dil) və danışığın ayrılması nəzəriyyəsi davam etdirilmiş və onların nitq aktları nəzəriyyəsi, şifahi dilçilik, mətnin koqnitiv pragmatikası ilə birləşdirilməsi cəhdləri göstərilmişdir. Formal olaraq “diskurs-analiz” – Z.Harrisin amerikalı dilçi tərəfindən tərkibivəhdətli yanaşmanı genişləndirmək üçün tətbiq etdiyi metodu göstərən “discourse analysis” terminini Fransız kontekstinə köçürülməsidir [4, s.66]. Gələcəkdə diskurs-analiz, müxtəlif ifadə mətnlərində mövcud olan və onların gizli və ya aşkar olaraq nümayiş etdirən sosial-mədəni (ideoloji, siyasi, dini və s.) əvvəlcədən təyin olunmuş şərtləri aşkar edən belə bir interpretasiya texnikası yaratmağa cəhd etdi. Bu, elmi istiqamətin proqramlı istiqaməti və ümumi məqsədi oldu. Bu alimlərin işləri, “diskurs-analiz məktəbi” kimi tanınan müxtəlif tədqiqatların və bütöv bir bilik sahəsinin yaranmasına təkan verdi. Bu məktəb 1960-1970-ci illərin başlanğıcında yaranmış “tənqidi dilçilik” nəzəriyyəsinə əsaslanmışdı və danışığı fəaliyyətini əsasən onun sosial əhəmiyyəti baxımından nəzərdən keçirirdi (bax: Cəmiyyət) [5, s.21]. Bu nəzəriyyəyə görə, ifadələr kommunikatorların (danışan və yazanların) konkret ictimai vəziyyətdəki fəaliyyətinin nəticəsidir; nitq subyektlərinin münasibətləri adətən sosial münasibətlərin (asılılıqların və qarşılıqlı asılılıqların) müxtəlif növlərini əks etdirir; kommunikasiya vasitələri (bax: Kommunikasiya) onların istənilən səviyyədə fəaliyyəti ilə sosial şəkildə şərtləndirilmişdir, buna görə də ifadələrin məzmunu və forması arasındakı əlaqə ixtiyari deyil, həmişə danışığı vəziyyəti ilə motivasiyalıdır. Nəticə olaraq, əksər tədqiqatçılar diskurs anlayışına getdikcə daha çox müraciət edirlər ki, bu da sosial-mədəni faktorlarla müəyyən edilmiş və əlaqəli bir mətn kimi təyin olunur. Sosial kommunikasiyanın kontekstinə tədqiq etmək üçün diskursda yalnız dil formalarının deyil, həm də qiymətləndirmə məlumatlarının, kommunikatorların şəxsiyyət və sosial xarakteristikalarının, onların “fon” birliliklərinin, kommunikasiya niyyətlərinin və sosial-mədəni vəziyyətin müəyyənləşdirilməsi önəmlidir [7, s.199].

İşin elmi nəticəsi: Son illərdə üslubi tədqiqatlarda inkişaf etdirilən yeni yanaşmalar və metodlar, dilin və yazı üslubunun daha dərinə və daha obyektiv şəkildə analizinə imkan vermişdir. Bu yeniliklər, üslubun müxtəlif aspektlərini araşdırmağa yönəlmiş ənənəvi yanaşmalara əlavə olaraq, daha mürəkkəb dil strukturlarını və yazı üslubunun incəliklərini açığa çı-

xarmağa imkan verir. Ənənəvi üslub analizi, dilin leksik, sintaktik və morfoloji xüsusiyyətləri üzərində fokuslanaraq yazıçının dilindəki təkrarlanan nümunələri və struktur xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə çalışır. Lakin müasir yanaşmalar bu tədqiqatları genişləndirir və yeni perspektivlər təqdim edir.

İşin elmi yeniliyi: Bu işin elmi yeniliyi, üslubi tədqiqatlarda yeni metodların və yanaşmaların tətbiqi ilə əlaqədardır. Bu metodların tətbiqi, üslubi tədqiqatlarda daha əvvəl mümkün olmayan dərinlikdə və dəqiqlikdə təhlil etməyə imkan verir. Yenilikçi yanaşmaların birləşməsi, yalnız dilin struktur aspektlərini deyil, həm də emosional, psixoloji və vizual üslub təhlilini əhatə edərək daha geniş və kompleks bir perspektiv təqdim edir. Bu, həm elmi, həm də ədəbi tədqiqatların daha zəngin nəticələr əldə etməsinə səbəb olacaqdır.

İşin tətbiqi əhəmiyyəti: Bu işin tətbiqi əhəmiyyəti, üslubi tədqiqatların ənənəvi yanaşmalarının genişləndirilməsi və yeni metodların tətbiqi ilə dilin və yazı üslubunun daha dərinlən və obyektiv şəkildə təhlil edilməsi ilə əlaqədardır. Müasir dövrdə üslubi tədqiqatlarda statistik və texnoloji yanaşmaların inkişafı, yazılı mətnlərin təhlilini daha sürətli, dəqiq və çoxşaxəli etmək imkanı yaratmışdır. Bu yanaşmaların tətbiqi, bir neçə mühüm sahədə əhəmiyyətli faydalar təmin edir. Son olaraq, bu metodların tətbiqi, üslubi tədqiqatlarda daha obyektiv və geniş təhlillərin aparılmasını təmin edərək dilin və yazı üslubunun daha çox aspektini ortaya qoyur.

Ədəbiyyat

1. Biber, D. Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use / D.Biber, R.Reppen, – Cambridge University Press. – 2015.
2. Müller, C. Stylistic Approaches to Discourse Analysis / C.Müller, – Routledge. – 2016.
3. Pennebaker, J.W. Linguistic Inquiry and Word Count: LIWC2015 / J.W.Pennebaker, C.K.Chung, – Pennebaker Conglomerates. – 2011.
4. McEnery, T. Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice / T.McEnery, A.Hardie, – Cambridge University Press. – 2012.
5. Liu, B. Sentiment Analysis and Opinion Mining. Synthesis Lectures on Human Language Technologies / B.Liu, – 2012.
6. Bateman, J.A. Multimodal Discourse: Systemic Functional Perspectives / J.A.Bateman, K.H.Schmidt, – Routledge. – 2012.
7. Jewitt, C. The Routledge Handbook of Multimodal Analysis / C.Jewitt, – Routledge. – 2017.
8. Kress, G., & van Leeuwen, T. Reading Images: The Grammar of Visual Design. Routledge. – 2006.

H.A.Muradzada

New Approaches and Methods in Stylistic Research

Summary

In the field of stylistic research, new approaches and methods developed in recent years have allowed for deeper and more objective analysis. New methods such as corpus linguistics, computerized style analysis, sentiment analysis, and the study of visual style have transformed stylistic research into a richer and broader field. The application of these new approaches will contribute significantly to the advancement of both scientific and literary research. However, the challenges and limitations encountered during the application of these methods must also be considered, and ways to further refine the methodologies should be sought. New approaches and methods in stylistic research enable a deeper and broader study of the stylistic features of texts and speech. These approaches provide profound analytical tools to understand the various stylistic aspects of literature and language. The new methods and approaches will contribute to the future development of stylistic research and the formation of new research directions. In recent years, many new methods and approaches have been developed in stylistic research.

Keywords: language aspects, writing style, sentiment analysis, iconic style, visual style, technological approaches, figurative style

X.A.Мурадзада

Новые подходы и методы в стилистических исследованиях

Резюме

В области стилистических исследований новые подходы и методы, разработанные в последние годы, позволили проводить более глубокий и объективный анализ. Новые методы, такие как корпусная лингвистика, компьютерный анализ стиля, анализ сентиментов и исследование визуального стиля, трансформировали стилистические исследования в более богатую и широкую область. Применение этих новых подходов значительно способствует развитию как научных, так и литературных исследований. Однако необходимо также учитывать вызовы и ограничения, с которыми сталкиваются при применении этих методов, и искать пути для дальнейшего совершенствования методологий. Новые подходы и методы в стилистических исследованиях позволяют проводить более глубокое и широкое изучение стилистических особенностей текстов и речи. Эти подходы предоставляют глубокие аналитические инструменты для понимания различных стилистических аспектов литературы и языка. Новые методы и подходы будут способствовать будущему развитию стилистических исследований и формированию новых направлений в исследовательской деятельности. В последние годы в стилистических исследованиях было разработано множество новых методов и подходов.

Ключевые слова: аспекты языка, стиль письма, анализ сентиментов, иконический стиль, визуальный стиль, технологические подходы, фигуративный стиль

Rəyçi: filol.f.d. A.M.Ağazadə

Redaksiyaya daxil olub: 13.11.2024